

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ СТРУКТУРИ РОСЛИННИЦТВА ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Аграрна реформа в Україні дозволила створити засади багатокладної економіки сільського господарства, здійснити певні структурні зміни в товаровиробництві і землекористуванні, галузевій та територіальній структурі виробництва сільськогосподарської продукції загалом в Україні, та її регіонах зокрема. Саме тому процеси в аграрному секторі економіки перебувають у центрі уваги керівництва держави, обласних держадміністрацій та науковців. Хмельницька область є одним з високорозвинутих аграрних регіонів України, досліджуючи який можна робити певні висновки і щодо інших територій України.

Проблеми сільського господарства України були завжди актуальними і привертають особливу увагу з початку 90-х років ХХ століття, оскільки розпад СРСР, економічна криза, продовольча проблема тощо зумовили потребу реформування аграрного сектору та розподіл його на колективний та приватний сектор з новою для України формою господарювання – фермерством. Передача сільськогосподарських земель з колективної у приватну власність, розпаювання колгоспів та радгоспів, збільшення земельних наділів індивідуальних господарств залишили відкритим питання щодо основного наповнювача ринку продовольства. Дану проблему регіони почали вирішувати внутрішньо в залежності від місцевих соціально-економічних умов. Хмельницька область також не стала винятком. Серед останніх досліджень і публікацій даного напрямку необхідно виділити навчальний посібник "Географія агропромислових комплексів" Цістун М.Д., Гуцала В.О., Провотар Н.І.; праці О.В. Заставецької, П.Т. Саблука, І.М. Пушкаря, П.П. Борщевського, Месель-Веселяка В.Я. з проблем реформування аграрного сектору; праці З.І. Пушкар, Л.В. Дейнеко, Бортник Т.І., Долинського С.В., Свиноус І.В., Суперсон В.І. з проблем становлення господарств нових форм власності та розвитку окремих спеціалізованих агропромислових комплексів, статті з проблем розвитку сільського господарства Хмельницької області І.Є. Журби, В.В. Скальського та ін.

Метою цього дослідження є аналіз сучасної структури функціонування рослинництва як основної галузі сільського господарства, розгляд динаміки розвитку основних галузей рослинництва в період 1990 – 2003 років з урахуванням різноманітності в аграрному секторі.

Сільське господарство Хмельницької області характеризується призначенням скорочення виробництва продукції (в усіх категоріях господарств) так в 2002 році виробництво валової продукції проти попереднього зросло на 2% (2643,8 млн. грн. у 2002р. проти 2584,3 млн. грн. у 2000р.) причому в сільськогосподарських підприємствах воно зменшилось на 7 %, в той час як приватному секторі зросло на 9%.

Відповідно дешево збільшилося (здебільшого силами приватного сектора) виробництво основних видів сільськогосподарської продукції, зокрема, овочів на 20 %, цукрових буряків – 10 %, зерна – 3 %, молока – 11%, м'яса – 6% тощо. Необхідно зазначити що приватні господарства які постали основним товаровиробником окремих продуктів харчування переважно забезпечують власні потреби і лише надлишок сільськогосподарської продукції направляють на ринок продовольства.

Валову продукцію сільського господарства 2643.8 млн. грн. (2002р.) становить продукція рослинництва 58,2% та тваринництва 47,8%. Аналізуючи галузеву структуру рослинництва зазначимо, що основу продукції рослинництва становлять: картопля та овочі – 39,4% (606,8 млн. грн.), зернові культури – 37,7% (581,2 млн. грн.), а також технічні та кормові культури відповідно 10,6 % (162,9 млн. грн.) та 7,9 % (121,9 млн. грн.). Дане співвідношення встановилось лише за останні декілька років, за цей період втратили лідерство зернові культури. Ймовірно, основною причиною є значна трудомісткість та

необхідна матеріально-технічна забезпеченість даного виробництва, що є можливим лише у великих сільськогосподарських підприємствах або ж високо розвинутих приватних господарствах. Нові ж власники, здебільшого приватні господарства, що утворились в результаті розпаду колгоспів (радгоспів), економічно обгрунтовано вважають що ведення зернового господарства без належних засобів виробництва та агро меліорації є збитковим.

Загалом під зерновими культурами в Хмельницькій області (в 2002 році) було зайнято 638,2 тис. га з них 321,1 тис. га під посівами озимих культур та 317,1 тис. га під посівами ярих рослин. Серед озимих в посівах домінує озима пшениця – 294,6 тис. га, значно менші посіви жита – 22,9 тис. га та озимого ячменю – 3,6 тис. га. В структурі ярих переважають посіви ячменю 145,9 тис. га та гречки – 68,3 тис. га, дещо менші площі зайняті під зернобобовими культурами – 37 тис. га, кукурудзою – 26,8 тис. га, вівсом – 20,7 тис. га, пшеницею – 15,8 тис. га. Зернові культури в 2002 р. вирощувались на території усіх адміністративних районів Хмельницької області на загальній площі понад 630 тис. га. Найбільші посіви зернових культур зосереджені в Старокостянтинівському – 53,3 тис. га, Волиському – 44,6 тис. га та Кам'янець-Подільському – 43,4 тис. га районах. В області в 2002 році зібрано 1274 тис. тонн зернових (3,6 % валового всеукраїнського збору) з них – озимої та ярої пшениці 608 тис. тонн, ячменю озимого та ярого 341 тис. тонн, кукурудзи на зерно – 127 тис. тонн, зернобобових – 66 тис. тонн, гречки – 50 тис. тонн, жита – 44 тис. тонн. Найбільші валові збори зернових зібрані в Теофіпольському – 144,6 тис. тонн, Волочиському – 133,4 тис. тонн та Чемеровецькому районах – 126,4 тис. тонн. Спостерігаються в області територіальні відмінності в урожайності зернових, при середньобласному показнику 21,4 ц/га (середньоукраїнській урожайності 20,8 /га) окремі райони мають вищі показники – Чемеровецький – 32,3 ц/га, Дунаєвецький – 28,3 ц/га та Вінковецький – 26,6 ц/га. Вищезгадані адміністративні райони в більшості є лідерами за показниками врожайності окремих зернових культур: пшениці – середньобласний показник 20,7 ц/га, Вінковецький район – 26,8 ц/га, Дунаєвецький – 26,7 ц/га та Чемеровецький – 24,3 ц/га; ячменю – середньобласний показник 24,3 ц/га, Красилівський район – 37,3 ц/га, Дунаєвецький – 36,1 ц/га, Чемеровецький – 34,6 ц/га; середньобласна урожайність жита 19,5 ц/га, найбільшої врожайності досягнуто в Дунаєвському 32,5 ц/га, Чемеровецькому – 30,5 ц/га та Вінковецькому 29,6 ц/га районах. Наведені показники є дещо вищими за минулорічні і значно меншими в порівнянні з 1995 роком. Наприклад, за валовими зборами – пшениці 608 тис. тонн (2002 р.) проти 904 тис. тонн (1995р.), зернобобових 66 тис. тонн проти 160 тис. тонн. Відповідно валовий збір всіх зернових є на ¼ меншим в порівнянні з 1995 р. (1612 тис. тонн). За цей проміжок часу змінилися товаровиробники – так якщо в 1995 році колективні сільськогосподарські підприємства виробили 1525 тис. тонн або 93 % всіх зернових, то в 2001 році при тій же частці та загальному зменшенні валового збору ними вироблено 1033 тис. тонн. Господарства населення що вирощують близько 7 % зернових збільшили валовий збір в порівнянні з 1995 роком майже втричі, 87 тис. тонн (1995 р.) проти 241 тис. тонн (2001 р.), але ж дане зростання є мізерним.

За останні роки зросла частка картоплі та овочів в загальній валовій продукції рослинництва Хмельницької області. В 2002 році під картоплею було зайнято близько 77,9 тис. га, овочами – 12,5 тис. га. Ці культури є головними в харчовому балансі населення, саме вони є домінуючими культурами серед посівів в господарствах населення.

Під картоплею і овочами в 2001 р. було зайнято 90,7 тис. га (5,8%). В господарствах усіх категорій найбільші посівні площі під дані культури відведені в Кам'янець-Подільському 7,9 тис. га, Хмельницькому 7,4 тис. га та Городоцькому 6,9 тис. га адміністративних районах. З даної площі в 2002 р. зібрано 968 тис. тонн картоплі 6,5 % загальнодержавного обсягу та 186 тис. тонн овочів (3,5 %). В порівнянні з 1995 роком відзначимо збільшення валового зборів картоплі на 202 тис. тонн, що пояснюється

збільшенням її виробництва в господарствах населення які отримали додаткові площі у землекористування і намагаються самотужки вирішити продовольчі потреби, а також сприятливими природокліматичними умовами та порівняно легкістю вирощування. Показники валового збору картоплі в господарствах населення зростали з 668 тис. тонн (1990), 745 тис. тонн (1995) до 1063 тис. тонн в 2001 р. Для господарств колективного сектору характерний протилежний процес, так валові збори в порівнянні з 1990 роком зменшились в 27 разів, в 1990 році було вироблено 387 тис. тонн, в 1995р.– 48 тис. тонн, в 2001 р. –14 тис. тонн. Основні виробники картоплі – господарства Дунаєвського району 75,6 тис. тонн, Кам'янець-Подільського – 71,2 тис. тонн, Хмельницького 78,2 тис. тонн. Пересічнообласна врожайність картоплі становила 124 ц/га (102 ц/га в Україні). Найвища врожайність в господарствах Старосинявського району – 170,9 ц/га, Теофіпольського – 154 ц/га та Красилівського 152 ц/га районів, низька врожайність в господарствах Летичівського 77,6 ц/га та Держнянського 80,1 ц/га районів.

В 2002 році було зібрано 186 тис. тонн овочів, даний рівень виробництва з незначними коливаннями спостерігався і в минулі роки. Але відбувалась зміна товаровиробника овочів, так якщо в 1990 році господарства колективного сектору виробляли 75 %, господарства населення – 25%, то в подальші роки пріоритети змінились в 1995 році 28,7% проти 72,3%, в 2001 році 10,8 % при 89,2% відповідно. Найбільші валові збори овочів в 2001 році зібрані в господарствах Хмельницького 21,6 тис. тонн, Славутського 11,9 тис. тонн та Городоцького 18,8 тис. тонн районів при пересічнообласній урожайності 153 ц/га (123 ц/га пересічноукраїнська). Найвища врожайність відзначена в Шепетівському – 318,8 ц/га, Городоцькому – 253,9 ц/га та Славутському – 213,3 ц/га районах.

Провідне місце в сільському господарстві Хмельницької області посідає буряківництво. Під цукровими буряками в 2001 році було зайнято 81,3 тис. га, що в попередні декілька було на такому ж рівні, хоча в 1990 р. даний показник був вдвічі більшим. Найбільші площі під цукрові буряки були відведені в господарствах Волочеського – 9,2 тис. га, Старосинявського – 8,0 тис. га та Чемеровецького – 7,4 тис. га. Валові збори цукрових буряків за останнє десятиріччя також помітно зменшились з 3978 тис. тонн (1990), 2363 тис. тонн (1995) до 1257 тис. тонн в 2001 році. Вирощування цукрових буряків традиційно займались господарства колективного сектору, які мали у володінні значні площі, необхідну техніку і можливість проведення меліорацій та можливість переробки. Господарства населення буряківництвом почали займатися лише з отриманням надлишкових площ (окремі фермери) але більшість вважають це нерентабельним. Відповідно при занепаді колективного сектору скоротились валові збори з 3978 тис. тонн в 1990р. до 1071 тис. тонн в 2001 р., в господарствах населення відбулось мізерне зростання від 0,2 тис. тонн в 1990 р., 14 тис. тонн 1995 р., 186 тис. тонн в 2001 р. Найбільші валові збори цукрових буряків зібрані в Теофіпольському 144,6 тис. тонн, Волочеському – 133 тис. тонн та Чемеровецькому районах 126,6 тис. тонн. Пересічнообласна врожайність цукрових буряків 185 ц/га (174 ц/га пересічноукраїнська), врожайність за районами області має певні територіальні відмінності. Так найвищі показники врожайності в господарствах Теофіпольського 279,2 ц/га, Чемеровецького 230,6 ц/га та Красилівського 223,5 ц/га, що пояснюється ефективністю господарювання.

Залишається складним фінансовий стан сільськогосподарських підприємств, так якщо у 1995 році питома вага збиткових господарств складала 18 % до загальної кількості, то в 2001 році – 65 %. Сільськогосподарське виробництво залишається низкорентабельним, в основному за рахунок тваринництва, рівень збитковості якого склав 16 %, в той же час рентабельним є рослинництво – 22%. Більшість галузей рослинництва, що набули розвитку в Хмельницькій області мають значний потенціал, високий рівень ефективності що перевищує пересічноукраїнські показники за окремими культурами і потребують організаційної впорядкованості, економічно врегульованого продовольчого ринку, сприятливої цінової політики, належної матеріально-технічної бази та державної підтримки товаровиробника.

Література:

1. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Держстат України; За ред. О.Г. Осадченка; Відп. за вип. В.А. Головка – К.: Техніка, 1999 – 376 с. Передм., пояснення, зміст укр. та англ.
2. Агропромисловий комплекс України: Стан та перспективи розвитку (1990-2000)/ За ред. П.Т. Саблука, М.Я. Дем'яненка, М.Ф. Кропивка – К.: ІАЕ, УАН, 1999. – С. 335.
3. Статистичний збірник основних показників соціально-економічного розвитку Хмельницької області за 1999, 2000, 2001, 2002 рік - Хмельницьке обласне управління статистики. Під ред. В.В. Скальського. м. Хмельницький 2000, 2001, 2002, 2003 р.

УДК 911.3:33.001 (477)

Сергій ГРЕКОВ

СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК СЕЛЯНСЬКИХ (ФЕРМЕРСЬКИХ) ГОСПОДАРСТВ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ

Після переходу від командно-адміністративної політики до ринкових відносин питання створення селянських (фермерських) господарств стало актуальним не тільки в даному регіоні, але й в Україні загалом. На території Північної Буковини створення фермерських господарств було започатковано на початку 90-х років, а особливо великим поштовхом до розвитку фермерства як на даній території, так і в Україні загалом, стало створення у 1991 р. фонду підтримки селянських (фермерських) господарств. Зародження цього організаційного формування регламентувалось прийняттям Законів України "Про селянське (фермерське) господарство", "Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному господарстві України", "Про колективне сільськогосподарське підприємство", "Про підприємництво", "Про плату на землю" та іншими законодавчими актами, прийнятими Верховною Радою, Президентом, Кабміном України.

Проблема створення селянських (фермерських) господарств стала актуальною на початку 90-х років після розпаду СРСР, а також настання глибокої економічної кризи в сільському господарстві. Серед досліджень і публікацій потрібно відмітити праці Ботушанського В.М. "Нариси з історії Північної Буковини", "Сільське господарство Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.) [1], статті з проблем розвитку та удосконалення земельних відносин у фермерському секторі України Власюк В.М., Гузак Б.С., Загребельна Н.І., Вигода Н. В., Загребельний В.В., Мордвінов О. та ін.

Нами вже були розглянуті деякі тенденції розвитку фермерства в Чернівецькій області загалом [3]. Але метою даного дослідження виступає розвиток фермерства і підвищення до нього інтересу з боку селян. Для умов досліджуваного регіону це по суті була нова форма організації і господарювання на землі, яку хотіли і хочуть штучно перенести на зруйновані колгоспи і радгоспи.

Фермерські господарства початку 90-х років створювались, як правило, командно-адміністративними методами. Тодішнє керівництво взяло на озброєння прийоми і методи, які були пріоритетними за часів існування радянської влади. Завдання дано зверху і його потрібно виконувати не вибираючи при цьому прийомів і методів його реалізації. Чим більше створено, тим швидше буде відрапортовано про правильність його виконання. А звідси й оцінка роботи виконавців. При цьому особлива увага акцентувалась на кількісних показниках, зокрема кількість фермерських господарств, урожайність культур та продуктивність тварин у фермерських господарствах тощо. Ці та інші показники обов'язково порівнювались з іншими організаційно-структурними формуваннями. Головним при цьому було вміння показати, що фермерські господарства є саме тією формою господарювання, яку тут давно чекали й охоче сприймають. До уваги не бралися ні природні, ні економічні, ні соціальні умови створення фермерських господарств. У результаті таких адміністративних